Р Е Ц Е Н З И Я

по конкурса за избор на професор
с научна специалност: "Литература на народите от Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия (английската литература), шифър 05.04.06, обявен в ДВ, бр. 90 от 16 ноември 2010г. от Югозападния университет "Неофит Рилски" - Благоевград

Рецензент: проф дфн Татяна Стойчева от Софийския университет

В обявения конкурс за професор участва само един кандидат – доц. д-р Владимир Андреев Трендафилов. Той е завършил английска филология в Софийския университет през 1981г., две години по-късно спечелва конкурс в Катедрата по английска филология в СУ и между 1983-2001г. преподава английска стилистика, англо-български превод, английска поезия на XXв. и литературна антропология на студентите от специалността. През 2004г. започва да преподава в Югозападния университет "Неофит Рилски", като до 2006г. е гост-преподавател по английска литература в катедра "Чужди езици", а от 2006г. – редовен доцент по английска литература към същата катедра. След преминаването си в новата Катедра по англицистика (2009) доц. Тредафилов води лекции по английска литература и магистърски курс по превод и редактиране на художествен текст на студентите от специалностите "Английска филология" и "Приложна лингвистика".

През 1996г. Трендафилов защитава докторат на тема "Актуалната българска рецепция на Англия, англичанина и английската мисъл през XIX и началото на XXв", а през 2006г. е избран за доцент с хабилитационния труд "Дебютът Дикенс: начална рецепция на английския автор и на творчеството му в България". Професионалните умения се допълват с две специализации в университетите в Лидс и Улвърхамптън (Великобритания) и Фулбрайтова стипендия в Чикагския университет (САЩ). Преподавателският опит на кандидата се обогатява и от школовката на редактор и изпълнителен директор в две издателства за художествена литература и агенция за филмов превод с множество преводи от английски и американски поети и редактиране на над 60 книги с преводи на английска и американска поезия, проза и критика.

Трендафилов е автор на над 150 публикации. Той не е само и единствено университетски преподавател, при него академичната дейност се преплита с дейно участие в текущия литературен и културен живот. Той е известен публицист и оперативен критик в периодичните издания с литературна и културна ориентация, участник в журитата на литературни конкурси, кръгли маси, дискусии и анкети в медиите.

След придобиването на научното звание "доцент" през 2005г. Трендафилов е издал две книги с научни статии и е съставител-

редактор на сборника "Boundaries, Boundary-Crossing, Cross-Boundary Transfer" (доклади от годишната конференция на БДБИ 2007). Списъкът с публикации включва още 13 научни публикации, 15 доклада пред научни конференции, 14 оперативно-критически статии, 6 рецензии и участия в кръгли маси, медийни дискусии, анкети и интервюта. Тематиката на публикациите засяга най-вече съвременното развитие на българската литература и респектира със своето многообразие и ерудиция, тъй като тук попадат разнообразни заглавия. Характерна за Трендафилов в двата вида публикации – научна и оперативно-критическа е липсата на разграничение между академично и медийно присъствие. Независимо дали пише за журналистическо или научно издание, той остава верен на своя принцип да подхожда към темите с необходимата компетентност и теоретична изпипаност и да изказва мненията си открито, без да изневерява на характерния си увлекателен начин на писане.

Участието на английската литература в списъка с публикации се застъпва от представения хабилитационен труд, студията за рецепцията на Дикенс на английски език, която е приета за печат в тома за европейската рецепция на Дикенс (част от амбициозната серия за европейската рецепция на английската литература) и от пет доклада за конференции, два от тях също за Дикенс. Както и в останалите академични изяви, материалът от английската литература се поставя в перспективата на превода, рецепцията и сравнителната литература. Имам предвид докладите "The Four Penultimate 'Hamlets' in the Bulgarian Language: Purpose, Placement and Value in the Translation of Top Classics"; "On Translating Yeats"; "James Bond in Bulgarian Socialist Fiction: The 1960s and the 1970s". Специално внимание заслужава докладът за преводите на "Хамлет" пред конференцията на БДБИ в Пловдив, 2006. Анализът на четири български превода на "Хамлет" от Гео Милев, Любомир Огнянов, Валери Петров и Александър Шурбанов бе въведен със солидна теоретична рамка; преводите се разглеждаха като еталонни за достигнатото ниво от литературата и културата на съответния период. Анализът им илюстрираше възможностите на всеки превод да тълкува оригинала в светлината на актуалните за периода дадености в литературата и културата, както и потенциала на приемащата среда в нарастващото овладяване на преводаческите умения и обогатяващият се български език.

Ще се спра по-подробно на представения хабилитационен труд "Рецепцията на Чарлз Дикенс в България". Тук темата, подобно на докторския труд и предишната хабилитационна работа потвърждава трайния интерес на Трендафилов към търсенето на приликите и различията между английската и българската литература и на онези техни механизми, които остават скрити при разглеждането на всяка една сама за себе си – характерна ориентация на компаративистките изследвания. "Рецепцията на Дикенс в България" вгражда в себе си и

"Дебютът Дикенс: начална рецепция на английския автор и на творчеството му в България", с който Трендафилов участва в конкурса за званието "доцент". Сегашната "Рецепция" разгръща панорамата на изследването до наши дни с нов материал: различен увод и две допълнителни глави за рецепцията в периода 1884-1944 и 1944-1989г. в добавен обем около 180 страници.

Основната теза на труда е, че конкретната рецепция на Дикенс не се ограничава до възприемането на текстовете му в български превод, а посочва и същностни механизми в действието на българската литература. Поставят се въпросите: има ли дисбаланс между потребление и потребност около рецепционното явление "Дикенс в България", с каква честота се проявява дисбалансът през отделните фази от историята на българската литература и дали дисбалансът предоставя значими отговори за действието на механизмите за произвеждане на стойности и норми в литературата и културата. В този смисъл рецепцията на английския автор се въвежда като жалон за развитието на българската литература и се разглежда и като цел, и като средство: огледалото на единичната рецепция показва съществени и същностни проблеми от историческото развитие на българската литература и култура.

Формулираната теза съчетава неизследвани важни страни на българските рецепционни и историко-литературни изследвания и ги ситуира в сложен комплекс от неразработван досега материал с обещание за различни от познатите изводи. Като се добави и намерението да се проследят и възможностите на българския език през всеки период за целите на превода, методологията сплита сложен фокус, в който ще се декодира смисълът на вносните литературни явления като определящи за посоките на българската литература. Многоплановият характер на изследването се подкрепя и от структурата на отделните глави: за всеки период се извеждат водещи характеристики за читателската публика, приемния литературен, културен и политически контекст и българското осъществяване на Дикенс в него. Изложението е извънредно богато на факти и посоки на коментар и интригува с компетентно и увлекателно поднасяне на неизвестен и слабо известен, стегнато организиран материал. Качеството на разработката доказва висшата степен на владеене на литературното изложение и неговата организация.

Все пак постановката изисква и уговорка за налаганите от избора методологически ограничения – пак по линия на рецепцията. Необходимото за рецепционните изследвания ситуиране от гледна точка на приемащата страна се базира върху разработките на Яус и Изер плюс изискванията за вписване в контекста ("плътното описание" на Клифърд Гирц), докато за постиженията на културологията за преводаческите изследвания на израелската школа, холандско-белгийския и немския принос няма никакви данни. Идеите на Изер и

Яус, макар и по-отдавнашни, получават по-детайлно внимание, докато на много по-значимата за изследването литературна антропология, която в някои случаи измества рецепцията, не се отрежда адекватно на задачата й присъствие. Важността на антропологията се уговаря с въведените две понятия (1. "политика" – обозначение за актуалния социален статус на произведението; 2. "култура" – битието на произведението като вече исторически утвърдена ценност) и ненапълно изчистената постановка: *Рецепцията е културата* (с. 17). Така дефинираната рецепция има стойността на музеен експонат, инициативата й отпада, не тя е водеща страна в реципирането, а превежданите текстове. Потенциалът на рецепцията за развитие логично се стеснява до инструментализиране, сюжетиране и канонизиране на прочутия автор и най-важен става стремежът към постоянното усъвършенстване на качеството на преводите. В поетата посока и българската литература няма шанс да заяви нещо извън опеката на преводната литература, след като чуждият автор/чуждото произведение се фиксират като неизменно елитарни. Не може да се говори за възможността българската литература да вменява разнообразни функции на преводите според конкретните си нужди и тези нужди през различните периоди да отреждат на автора/произведението различни функции по оста на нейната йерархия.

В "Неизличимият образ в огледалото" началната рецепция на английската литература в най-общ смисъл се профилира съобразно нуждите на българската среда: приемът на художествената литература между средата на XIX и първите десетилетия на XXв. отстъпва на заден план, защото българската култура заявява най-силни предпочитания към литературата с икономическа, политическа, философска, научна и културологична тематика. Инструментите на менторството определят и избора на реципиращата култура съобразно нейните нужди. Сега "Рецепцията на Дикенс" е сгъстена и изчистена от малозначни наслоения, но логиката на разгръщане се определя от стремеж за постъпателно усвояване, периодизирането на Дикенс следва разпространената елитарна ориентация с очакване да се случи естетическото. Това, разбира се, е валидна ориентация при изследванията на преводите в съответствие с изискванията за максимално подобряване на езика на превода и тя определено има своя смисъл и чудесни попадения. Въпреки това, подчертаното внимание към езика в съчетание с априорността на социалния фактор сякаш допълнително скъсява ракурса към потенциала на приемащата литература.

Няма да споменавам първа глава, тъй като нейните качества вече са били предмет на преценка в предишния конкурс.

Втора глава ни среща с особеното на българската читателска публика от последните години на XIX и началото на XXв., когато се формира читателският вкус, а утилитарното предназначение на

художествената литература отстъпва позиции и, ако се доверим на съвременните критици, сензационната литература завладява важни територии от читателското съзнание. Тук културният контекст е на завидна висота. Много добър баланс се постига при отчитането на интереса към наличните четива, стремежа да се фикционализира Дикенс и резултатите от усилията. Силен смислов акцент на рецепцията задават приетите мерки за българската детска литература между войните. Извън полезрението остават други детайли на рецепцията от периода, в които проличава активността на реципиента – напр. изместването на "Коледна песен" в периферията – т.е., тя се одомашнява, преводите й се префасонират за различни нужди (селски, християнски и т. н.) и подпомагат консервирането на архаични пластове и читателски вкусове далеч от съвременните потребности. Дори когато има примери, че преводите се преломяват според изискванията на средата, тяхното вписване става въпреки логиката на метода, не според нея. Имам предвид превода на "Оливър Туист" от 1918г. Адаптацията на "Оливър" търси не да се вгради сред детско-юношеската проза, а се превръща в хибрид между социална пикареска и роман-мистерия (с. 138). Вместо към целите на българската литература, независимо колко (мало)важни са те при подобна хибридизация, акцентът настоява за непостигането на по-прецизните нюанси на по-късните преводи, затова пък заключението говори именно за постигнатото особено в българската литература

Трета глава е най-богата и има най-сложна организация. Ракурсът към рецепцията на Дикенс позволява интересни наблюдения заради преобладаващото влияние на партийните решения над литературните и културни политики. Утвърждаването на Дикенсовия авторитет на класик съвпада с генералната линия на партийната политика, а преводаческата дейност се вписва в нея с небивалото запълване на "бели петна", въвличането на най-добрите преводачи, преводите на пълни текстове само от езика на оригинала и все по-нарастващите изисквания към преводачите и качеството на продукцията. Тази част е и най-интересната – повечето от нас са нейни съвременници. Трендафилов открива и ползва свежи източници, обръща скрупульозно внимание на фактите и контекста, извежда обосновани обобщения. Въпреки богатия материал тази глава не спазва последователността на модела от другите подглави. Там много по-малозначни явления са изведени отделно, а при социализма всичко е накуп. Поне петтомникът би могъл да се обособи и разшири с още материал, а може би и други неща. Вниманието към рецепцията като определяща състоянието на българската литература изисква да се направи и уговорката, че през 60-те години за пръв път се стига и до преводи от съвременни автори и че дистанцията между появата на оригинали и българският им превод е пренебрежимо малка, което е непознато явление в историята на литературната англорецепция.

Последната част за епохата на постканоничност изпълнява ролята на послеслов – засега липсва материал, който да каже нещо по-различно от изреченото дотук.

В заключението се чувства нужда от повече представителност – не само като изброяване на фактите, а и с включване на отговорите на поставените въпроси.

Като цяло трудът изрича важни неща за рецепцията на Дикенс и предлага цялостна панорамна картина на българската литература и култура. Изложението не стряска с тежка академична терминология, а поддържа приятелски настроен към читателя тон и улеснява аудиторията си като посочва ориентировъчни дати за всички онези, които застават и в най-периферните нива на конкретната рецепция. Като впечатляващи примери мога да изброя, без претенцията да бъда изчерпателна: по отношение на цялото – детайлното внимание към представянето на българската читателска публика – една неразработена в целостта си тема, която намира подробен анализ в настоящето изследване с отчитането на настъпващите изменения в състава и вкусовете на четящата публика от Възраждането до наши дни; по отношение на конкретни моменти – достъпното представяне на английската литература до появата на Дикенс и мястото и заслугите на английския романист (сс. 35-45), ролята на българската детска литература между войните като структуроопределящ фактор за преводите на Дикенс (сс. 136-140), сложният профил на рецепцията при социализма.

Приятелски настроеният тон на изложението и разговорният речник са несъмнено предимство за по-достъпното поднасяне. Допускам, че те служат и като своеобразен лост, когато има нужда от рязко и силно изказване на аргументите, но на места рязко променящият се тон и сила не убеждават, ако изтръгват ефект от остарели постановки (традиционната употреба на "влияние", с. 8; преекспонираната устно-фолклорна среда на българския писател през Възраждането, с. 26; липсата на Просвещение и Възраждане извън инициаторите, с. 28 и след това – превръщането на липсата в слабо изразена писмена (на фона на устната) култура, с. 46; парадоксът, че читателската публика излиза изпод менторската опека, след като тя е формирана от същата тази опека, а тези фактори са главната причина за изобилието на преводни книги, с 59). Изискването за обвързване на литературното развитие с културната политика прелива и към политиката като акт на държавническа дейност с извод за българския милитаризъм като виновник за липсата на урбанизация и икономическо развитие – без връзка с изследването и без анализ и посочване на сериозни източници.

Пресилени констатации има и за българската възрожденска култура: не е сигурно дали има Възраждане извън възродителите, токовете на информационния поток протичат само отгоре надолу,

променливостта се оказва най-големият враг на заварената партиархалност, тогавашната култура се интересува само от миналото вместо да търси настоящето (сс. 28-29). С такива категорично изречени декларации на българската литература неволно се приписва непълноценност, която я обрича на несигурност дори по отношение на самата нея.

Критичнити ми бележки нямат за цел да отрекат достойнствата на "Рецепцията на Дикенс в България". Тя е пионерски труд, който осветява неоползотворени възможности за рецепционни изследвания и е плод на сложна методология, завидна осведоменост за явленията в българската литература и култура, проблематизирани теми на българската рецепция и англорецепцията с непостигнати досега с други подходи обобщения. Авторът изследва и осмисля респектиращ по обем неизследван материал, трасира неизползвани пътища за неговото обяснение, предлага неочаквани наблюдения и смели изводи.

С цялостното си развитие Владимир Трендафилов заема водещо място в българската хуманитарна наука и култура. Гласът му на мислещ и действащ изследовател и участник в съвременното литературознание и културознание звучи плътно и разпознаваемо. Заслугите му са безспорни – както в полето на литературата и културата, така и в колегията, където той ратува за израстването и на другите, защото изповядва убеждението, че всяка пролет в науката може да се случи с полета на много ластовички. Благодаря му за тази убеденост и твърдо подкрепям кандидатурата му за професор по английска литература.

Таня Стойкова

27 април 2011г.